

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ

Владислав Негребецький,

канд. юрид. наук,

викладач кафедри криміналістики

Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків

Стаття присвячена дослідженню можливостей використання методу криміналістичної реконструкції під час перевірки показань на місці. Розглядаються значення криміналістичної реконструкції під час цієї слідчої дії та тактичні прийоми, засновані на цьому методі.

Ключові слова: перевірка показань на місці, криміналістична реконструкція, тактичний прийом.

Перевірка показань обвинуваченого (підозрюваного, потерпілого, свідка) на місці події пов'язана з оціночною діяльністю слідчого. При перевірці показань на місці оціночної діяльності слідчого притаманна своя специфіка, що, на нашу думку, пов'язана, насамперед, з тим, що такої оцінки зазнає уявна модель події на підставі показань особи, яка перевіряється. Така модель є інформаційно-ймовірнісною, оскільки за змістом вона представлена даними, які необхідно уточнити та перевірити. За своєю структурою вона складається із взаємозалежних чуттєво-наочних образів уже сприйнятих елементів обстановки й логічних побудов. Якщо слідчий раніше не сприймав обстановки місця події, де проводиться перевірка, то на підґрунті одних лише показань відтворити модель злочинної події достатньо складно. При проведенні перевірки показань слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення та дії особи, показання якої перевіряються. При цьому уявна модель доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями та діями цієї особи. Відбувається поступовий перехід від моделі інформаційно-ймовірнісної до моделі інформаційно-достовірної. Одночасно слідчий порівнює отриману інформацію з уявною моделлю події, що перевіряється. У результаті цього остання оцінюється з точки зору відповідності дійсній обстановці на місці події. Протиріччя, неточності та незрозумілості у показаннях усуваються. Таким чином, перевірка уявної моделі полягає в усуненні з неї інформації, яка не відповідає обстановці на місці, та відновленні моделі знову отриманою інформацією.

Перевірка показань на місці надає широкі можливості використання методу криміналіс-

тичної реконструкції, оскільки за своїм змістом ця слідча дія передбачає відтворення обстановки й обставин події. При цьому, як правило, виникає необхідність відтворювати елементи обстановки, зовнішнього вигляду учасників події, механізм їх взаємодії тощо.

У теорії криміналістики питання використання методу криміналістичної реконструкції під час перевірки показань на місці залишається недостатньо дослідженим. Окремим аспектам цієї проблематики присвячені роботи відомих учених-криміналістів Р. Белкіна, О. Леві, І. Лузгіна та ін. При цьому реконструкція розглядається в основному як захід, що передуює проведенню цієї слідчої дії [1, с. 134; 2, с. 11; 3, с. 83]. Разом із тим у криміналістичній літературі реконструкція як елемент тактики перевірки показань на місці практично не розглядається. Не досліджувалися психологічні аспекти реконструкції, особливості оцінки її результатів під час цієї слідчої дії.

Метою цієї статті є виявлення ролі та специфіки використання методу криміналістичної реконструкції при перевірці показань на місці та розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Дискусійним залишається питання про значення методу криміналістичної реконструкції при перевірці показань на місці. Так, одні науковці розглядають її як захід, що передуює проведенню цієї слідчої дії [1, с. 134, 2, с. 11; 3, с. 83]. Наприклад, Р. Белкін вважає, що реконструкція є початковим етапом або умовою, тактичним прийомом перевірки показань на місці, внаслідок чого результати реконструкції не мають доказової цінності [4,

с. 239]. Інші автори відносять її до змісту перевірки показань на місці. Так, В. Куванов вважає, що при проведенні цієї слідчої дії можна застосовувати реконструкцію обстановки, яка здійснюється саме особою, показання якої перевіряються, для перевірки того, чи обізнана вона з цією обстановкою [5, с. 58]. З наведеною точкою зору, на нашу думку, слід погодитися. Така реконструкція має сенс, зокрема, у випадках, коли до моменту проведення перевірки показань обстановка на місці зазнала змін. Наступне порівняння результатів реконструкції з даними, отриманими в процесі огляду місця події, з іншими доказами дозволяє перевірити поінформованість підозрюваного про обстановку на місці, де було вчинено злочин. Отже, у зазначеному випадку результати мають цілком самостійне значення. При цьому процес реконструкції охоплюється безпосередньо змістом перевірки показань на місці.

Вивчення криміналістичної літератури та матеріалів слідчої практики дозволило виділити такі види криміналістичної реконструкції, що використовуються час перевірки показань на місці:

- реконструкція ситуації події (матеріальної обстановки місця події, механізму взаємодії учасників події);
- реконструкція окремих предметів;
- речовинна реконструкція зовнішнього вигляду людини.

При цьому реконструкція ситуації події може охоплювати такі різновиди: відтворення первісного розташування предметів у просторі; відтворення розташування учасників події; реконструкція окремих дій учасників. Необхідно звернути увагу на можливість здійснення реконструкції ситуації під час перевірки у двох формах: речовинній та графічній. Так, у криміналістичній літературі рекомендується з метою перевірки поінформованості особи, показання якої перевіряються, описати обстановку на місці «з випередженням» [6, с. 283]. Суть цього тактичного прийому полягає в тому, що ознаки окремих об'єктів на місці пояснюються підозрюваним заздалегідь, тобто до того, як учасники слідчої групи зможуть їх спостерігати. М. Хлинцов вважає такий спосіб дії ефективним для перевірки поінформованості особи, показання якої перевіряються, в обстановці на місці події [7, с. 82]. На нашу думку, доцільно запропонувати підозрюваному зобразити просторове розташування предметів графічно, наприклад на схемі. Внаслідок цього у слідчого з'явиться можливість порівняти цю інформацію з наявною обстановкою після прибуття в пункт, указаний підозрюваним.

Окремі автори вважають, що реконструкція відіграє домінуючу роль при перевірці показань на місці. Так, І. Лузгін розглядає перевірку показань на місці як одну з форм си-

туаційної реконструкції [8, с. 43]. Дійсно, відтворення ситуації (матеріальної обстановки місця події, механізму взаємодії людей) може в окремих випадках становити зміст цієї слідчої дії. При цьому, на відміну від слідчого експерименту, реконструкція при перевірці показань на місці проводиться сама особою, показання якої перевіряються, і в місці, де відбувалася подія. Результат реконструкції фіксується в протоколі, та може в подальшому використовуватися, наприклад, для порівняння з протоколами перевірок показань на місці інших підозрюваних по справі.

Заслугує на увагу тактичний прийом під назвою «макетування», запропонований деякими науковцями [9, с. 188–189; 10, с. 65]. Макетування полягає у реконструкції речової обстановки, яка проводиться особою, показання якої перевіряються, для перевірки її поінформованості про обстановку місця, де було вчинено злочин. Перед початком перевірки слідчий у присутності понятих цілком або значною мірою змінює обстановку, про що особа, показання якої перевіряються, обов'язково попереджається [5, с. 58; 11, с. 25]. Потім ця особа відновлює обстановку в тому вигляді, який та мала в момент учинення злочину. У криміналістичній літературі рекомендується при показі підозрюваним місця події та стану обстановки використовувати трафарети, тобто умовні зображення відповідних предметів [5, с. 58]. Пізнавальне значення зазначеного тактичного прийому полягає в тому, що отримані таким чином відомості про стан обстановки в момент вчинення злочину, зіставлені з наявними в розпорядженні слідчого даними про первісну обстановку, дозволяють виявити так звану причетну поінформованість особи, показання якої перевіряються [12, с. 124].

У психологічній літературі макетування взагалі розглядається як необхідний компонент відновлення обстановки, що сприяє виникненню асоціативних зв'язків в особі, показання якої перевіряються [13, с. 106]. Однак викликає сумнів правомірність внесення змін в обстановку перед початком її реконструкції. Перевірка показань на місці полягає в їх порівнянні з обстановкою, яка сприймається в тому вигляді, який вона має на момент проведення слідчої дії. Вважаємо, що спеціальна зміна обстановки може негативно вплинути на процес упізнання обстановки особою, показання якої перевіряються, призвести до помилок і плутанини у спогаді обставин або мати навідний характер. Відновлення первісного розташування предметів у просторі доцільно проводити, коли обстановка до моменту проведення цієї слідчої дії зазнала суттєвих змін.

При оцінці результатів реконструкції обстановки, проведеної підозрюваним (обвинуваченим), необхідно враховувати можливість неправдивих результатів реконструк-

ції. Тому, на нашу думку, така реконструкція при перевірці показань на місці може застосовуватися тільки у випадках, коли є дані про первісний стан обстановки, з якими можна порівняти результати реконструкції, або необхідні відомості передбачається отримати під час проведення інших слідчих дій. На нашу думку, якщо доказова інформація, якою оперує слідчий, суперечить реконструйованим елементам обстановки, то доцільно звернути увагу підозрюваного на цю невідповідність.

У криміналістичній літературі зазначається про можливість використання при проведенні перевірки показань на місці реконструкції окремих предметів [5, с. 58]. Така реконструкція необхідна при демонстрації підозрюваному стану обстановки та способу вчинення окремих дій, якщо справжні предмети відсутні або їх застосування уявляється небезпечним для учасників слідчої дії. Зокрема, ними можуть бути знаряддя вчинення злочину, предмети злочинного посягання, інші об'єкти, що могли безпосередньо вплинути на вчинення учасниками події окремих дій.

При демонстрації особою, показання якої перевіряються, окремих дій може використовуватися речовинна реконструкція зовнішнього вигляду людини. Така реконструкція полягає у відтворенні на манекені (муляжі) зовнішніх ознак людини – її статури, росту, ваги тощо. Реконструкція зовнішнього вигляду необхідна у випадках, коли участь статиста в демонстрації підозрюваним окремих дій неможлива, оскільки небезпечно для життя (коли він демонструє, яким чином вчинено напад на потерпілого, заподіявалися тілесні ушкодження тощо).

Проведене дослідження дозволяє зробити **висновки** про роль і специфіку використання методу криміналістичної реконструкції при перевірці показань на місці. Криміналістична реконструкція використовується як один із методів, що реалізують мету слідчої дії перевірку показань підозрюваного (обвинуваченого, потерпілого, свідка) на місці події. Саме тому одночасно з нею застосовуються й інші методи, зокрема порівняння, спостереження, спілкування, що зумовлено комплексною природою цієї слідчої дії. Перевага того чи іншого методу пояснюється конкретною метою перевірки показань на

місці. У випадках, коли для перевірки показань необхідно відновити матеріальну обстановку або механізм взаємодії людей, предметів, домінуюче значення методу реконструкції виявляється в тактиці слідчої дії через застосування тактичних прийомів. При цьому реконструкцію ситуації при перевірці показань на місці, на нашу думку, не можна розглядати як окремий тактичний прийом. Існує необхідність формування системи тактичних прийомів, спрямованих на відтворення тих чи інших елементів ситуації досліджуваної події (наприклад, її матеріальної обстановки, механізму взаємодії учасників). Саме завдяки цілісності та взаємозв'язку окремих тактичних прийомів у системі остання здатна забезпечити реалізацію кінцевої мети реконструкції перевірку показань підозрюваного.

Література

1. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – М., 1969. – 177 с.
2. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента. – М., 1959. – 171 с.
3. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. – М., 1964. – 223 с.
4. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств: сущность и методы. – М., 1966. – 293 с.
5. Куванов В. В. Реконструкция при расследовании преступлений. – Караганда, 1978. – 64 с.
6. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – 289 с.
7. Хлыщев М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.
8. Лузгин И. М. Реконструкция в расследовании преступлений. – Волгоград, 1981. – 59 с.
9. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000. – 334 с.
10. Цитарский Я. Г. Некоторые приемы реконструкции на месте происшествия для воспроизведения обстановки и обстоятельств события // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1965. – Вып. 2.
11. Леви А. А., Цитарский Я. Г. Применение метода реконструкции при расследовании преступления. – М., 1975. – 49 с.
12. Шейфер С. А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1978. – Вып. 28. – С. 116–133.
13. Коновалова В. Е. Правовая психология. – Х., 1997. – 160 с.

Article is devoted to the research of possibilities of the use of a method of criminalistical reconstruction at verifying testimony at the crime scene. The importance of criminalistical reconstruction at carrying out of this investigatory action and tactical receptions based on this method are examined.

Статья посвящена исследованию возможностей использования метода криминалистической реконструкции при проверке показаний на месте. Рассматриваются значение криминалистической реконструкции при проведении этого следственного действия и тактические приемы, основанные на этом методе.

